

Λεσέρτς, ο. Εκκλησία του Αγίου Σεργίου, χτισμένη σε μια από τις ψηλές κορυφές του Κουλότντογ (βλ. λ.) της οροσειράς του Παρυδέρη (βλ. λ.), στην περιοχή Σταυρίν (βλ. λ.). Το όνομα της εκκλησίας κάλυπτε όλη την ευρύτερη τοποθεσία, όπου, κάθε Δεκαπενταύγουστο, γινόταν εθνικο-θρησκευτική πανήγυρη και εμπορική ταυτόχρονα.

Σύμφωνα με τη λαϊκή παράδοση, η τοποθεσία ονομαζόταν παλαιότερα " Άγιος Σωρός " και εσήμαινε "Ιερός Βωμός ". Επρόκειτο για προχριστιανικό μνημείο, όπου αργότερα (άγνωστο πότε) τοποθετήθηκε χριστιανικό μνημείο με την ίδρυση του προαναφερθέντος ναού.

Στην πανήγυρη του Λεσέρ' συνέρρε πολλός κόσμος από όλες τις περιοχές του Πόντου, ακόμη και από την ΕCONSTANTINOΠΟΛΗ. Το ενδιαφέρον αυτό δεν το προκαλούσαν μόνο η θρησκευτική πίστη και η όρτια οργάνωση του πανηγυριού με τις ποικίλες εμπορικές του συναλλαγές, αλλά και η καταπληκτική ομορφιά του γραφικού τοπίου.

Μετά τη θρησκευτική λειτουργία, ακολουθούσαν ποντιακές καλλιτεχνικές εκδηλώσεις με χορούς και τραγούδια. Όλοι οι κάτοικοι από το κοντινό κεφαλοχώρι Σταυρίν ήταν εκεί.

Η χαρμόσυνη ατμόσφαιρα με τη γραφικότητα και τις εξάρσεις της τροφοδοτούσε την ποντιακή μούσα, η οποία έφαλλε τον ερωτικό κομημό με δίστιχασαν και τούτα:

Εσύ έλα ν'ας σο Κουλότ'κι εγώ έρχουμ'ας σο Σέλι,
έρχουμεσ κι ανταμόνωμε σφικά σον Λεσέρη,

Απ'το Κουλότ'κατέβα εσύ κι εγώ από το Σέλι
έλα να σμίξουμε τα δυο κάτω στον Λεσέρη.

Στην τοποθεσία του Λεσέρ' βρίσκεται, κατά την παράδοση, ο θήκης (βλ. λ.) απ'όπου πέρασαν οι μύριοι του Ξενοφώντα.

Ἄδης, ο.ο Ἄδης. Σύμφωνα με τις κωντιακῆς δοξασίες, που τις εκφράζει αυθεντικῶς ἡ κωντιακῆ μούσα, ο Ἄδης εἶναι τόπος, όπου ἡ καταχνιά, ἡ μούχλα, τὸ σκοτάδι καὶ οἱ σκιές των νεκρῶν συνθέτουν τὴν πιο θλιβερῆ εἰκόνα. Οἱ παραπάνω στίχοι τὴν παρουσιάζουν ὡς εἰς:

Τὴ τέντας μ' καὶ τὰ σκρινῶ τὴ νυφάδων τζόμας,
τὴ τέντας μ' καὶ τὸ μάρτ' ἀλικαρὶ βροχόντας...
τὴ τέντας μ' καὶ τὸ τεμέλ' γερονταδίων στῆθα.
Εκεῖ τὴ γέρ' τς βάλνε τεμέλ' τὰ παλικῶρα στύλους
καὶ τὴ νυφάδες τ' ἔμορφους σταλίζνε παραστῆρα...
Εκεῖ σὸν Ἄδ' τὸν σκοτεινόν, σὴν γῆν τὸ βρουχνασμένον,
εκεῖ τὰ πόρτας χάλκινες, τζαγκαλοκαρφωμένα...
Τζᾶρχαν κάθουνταν ἄρχοντοι, τζᾶρχαν τὰ παλικῶρα...

Οἱ παραπάνω στίχοι εἶναι σπάντηση τοῦ Χέρουτα σε σχετικῆ θύματός του. Ἡ σπῆδοσή τους στα νεοελληνικῶ καθιστᾶ τὸ νοήμα προσιτῶ σε δλους.

(Τὴν τέντα μου τὴν στέρνωσα με νιδνυφῶν πλεξίδες,
τὰ μάρτ'σ ἐνός παλικαριού ἔβλασα γιὰ δοκᾶρι...
καὶ γιὰ θεμέλια ἔβλασα τὰ στῆθια των γερόντων.
Οἱ γέροι θεμελιώνονται καὶ οἱ νέοι στύλοι στέκουν,
νυφούλες χρυσοστόλιστες στις πόρτες παραστέκουν.
Εκεῖ στὴ μούχλιασμένη γῆ, τὸν σκοτεινόν τὸν Ἄδη,
οἱ πόρτες ἐκεῖ χάλκινες, τσιγκελοκαρμωμένες...
Σε κύκλο ἀρχόντοι κάθονται, κύκλο τὰ παλικῶρια.)

Ο Ἄδης, κατὰ τὴν αρχαία ελληνικῆ ἀντίληψη, εἶναι ὁ τόπος τῆς μόνιμης κατοικίας των νεκρῶν. Ἐν τούτοις, ἡ ἐξοδος νεκρῶν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἡ ἐπὶ νόδος τους στὴ ζωῆ, τὸν Ἐπῶνω Ἄδισμο, εἶναι δυνατῆ. Αὐτὸ μπορεῖ να γίνεῖ, ἀν ὁ Χέρουτας νικηθεῖ ἀπὸ νεκρὸ τοῦ Ἄδης ἢ ζωντανόν τοῦ Ἐπῶνω Ἄδισμου. Ἐπῶρχει τὸ παράδειγμα τοῦ λυράρη Ορφέα, που κατεβαίνει στὸν Ἄδη, γιὰ να ἀπελευθερώσει τὴν ἀγαπημένη του γυναῖκα Εὐρυδίκη. Ο Ορφέας, ἐνῶ νικεῖ πρὸς στιγμὴν τὸν Χέρουτα, τελικῶς παραβαίνει τὸ νόμο τοῦ Ἄδης (κοιτῶζει κατὰ πρόσωπο τὴν Εὐρυδίκη, κάτι που δεν ἔπρεπε να τὸ κάνει) καὶ ἐπιστρέφει στὴ ζωῆ, χωρὶς σποτέλεσμα. Οἱ λαϊκῆς αὐτῆς ἀντιλήψεις ἐπεβίωσαν στὴν κωντιακῆ παράδοση. Ο Πόντιος λυράρης κατεβαίνει

κι αυτός στον Άδη με αποστολή ευρύτερη. Οι στίχοι είναι χαρακτηρι-
στικοί.

Και με το κεντιζόπο μου στον Άδ'θα κατηβαίνω,
εκεί παραπονέματα, έναν βρόδον 'κι μένω.

(Και με τη λύρα παίζοντας στον Άδη κατεβαίνω,
εκεί κλάματα κι ουρμοί, σ'έναν βρόδου μένω!)

Απέραντη είναι η αγάπη για τη ζωή και γι'αυτό επιχειρείται η κατάρ-
γηση του Άδη μια για πάντα. Της ψυχικής αυτής στάσης η παράδοση χάνε-
ται στα βάθη των ελληνικών αιώνων. Όμως, το σκοπέλεσμα είναι πάντα το
ίδιο. Η κήθοδος του Μοντίου λυρόρη στον Άδη υπογραμμίζει την αγάπη
προς τη ζωή και το μίσος προς το θάνατο, όμως η φύση των πραγμάτων
δεν αλλάζει. Ο Κάτω Κόσμος, που προκαλεί ποικιλύτροπα τη λαϊκή φαντα-
σία, παραμένει σαν ένα μεγάλο και άλυτο μυστήριο. Η αντίληψη (προχρι-
στιανική και χριστιανική) πως οι ψυχές δε χάνονται, δεν πείθει από-
λυτα. Υπάρχει πάντα κάποια σμφιβολία. Την εκφράζει η ποησιακή μούσα,
επισημαίνοντας πως οι πεθαμένοι δεν ξέρουν πού πάνε και κανένας από
τον Άδη δε γυρίζει πίσω, για να φέρει κάποιο μήνυμα.

Όλ'αποθάνε και πάγνε και που πάγνε 'κι ξέρνε,
κανείς οπίσ' 'κι κλώσεται, ντο παθάνε να λέγνε.

βλ. Ν. Πορίτου, (-κλασαι από τη τραγούδια των Ελληνικών λαών, Αθή-
να, 1925 σ. 241 κ. εβ.), ετ. Κερατοβιάδα, Τα τραγούδια των Πούλα-
κιά λαών, Θεσσαλονίκη, 1981 σ. 78 κ. εβ.

α ρ κ ο κ α λ ο μ ά ν α, η. Η γιαγιά της γιαγιάς. Η πιο ηλικιωμένη γερόντισσα στην ποντιακή πατριαρχική οικογένεια με πολλά παιδιά και νύφες, εγγόνια, δισέγγονα και τρισέγγονα. Με το όνομά της αρκοκαλομένα υπογραμμίζεται η μακροβιότητά της ως καλομένας (γιαγιάς), που παραλληλίζεται με εκείνη της αρκούδας, για την οποία πίστευαν ότι ζει πέρα πολλά χρόνια.

Το ότι υπήρχαν σε πολλές οικογένειες αρκοκαλομένες δε σημαίνει πως η γερόντισσα αυτή ξεπερνούσε πάντα, π.χ., τα 100 χρόνια ζωής, αλλά εξηγείται από το γεγονός ότι στα χρόνια τα παλιά παντρεύονταν σε μικρή ηλικία (κάποτε και 13 ετών). Με τον τρόπο αυτόν, άνθρωπος 35 ετών μπορούσε να είναι παππούς.

Η αρκοκαλομένα στεκόταν στην κορυφή της ιεραρχίας στο σύνολο των γυναικών μέσα στο σπίτι απολαμβάνοντας τη γενική εκτίμηση και το σεβασμό όλων.

Βλ.

Αρχ. Πόντ. 16 (1951) 4

α γ ρ έ λ α φ ο ν, το Άγριο ελάφι. Ο χαρακτηρισμός του ελαφιού ως άγριου δεν υπονοεί την ύπαρξη και ήμερου ελαφιού. Είναι απλά τρόπος έκφρασης.

Στα δάση του Πόντου υπάρχουν ελάφια. Οι κυνηγοί " σβτζήδες " δεν τα σκοτώνουν. Άσπληρος εθιμικός κανόνας δικαίου προστατεύει το ομορφό αυτό ζώο. Θεωρείται ζώο ιερό. Αν κάποιος παρσβεί τον κανόνα και σκοτώσει ελάφι, προκαλεί την κοινή κατακραυγή και αποδοκιμασία.

Κατ' ο την ποντιακή λαϊκή αντίληψη, η μάνα λαφίνα είναι πολύ συναισθηματικό ζώο. Η λαφίνα κλαίει κι από τα μάτια της τρέχουν δάκρυα, όταν δει σκοτωμένο το παιδί της. Λέγεται πως το γεγονός αυτό το είδαν με τα μάτια τους κυνηγοί του Πόντου.

Στην ποντιακή μούσα το αγρέλαφον (εννοείται πάντα η λαφίνα) κατέχει ξεχωριστή θέση. Το παρακάτω ποντιακό δημοτικό ποίημα είναι πολύ χαρακτηριστικό.

Τ' αγρέλαφα όλα βόσκουνταν και όλα μαρουκούνταν
κι έναν μικρόν αγρέλαφον, μικρόν αγρελαφόπον,
ούτε θέλει να βόσκειται, ούτε να μαρουκιάται.

- Πτό έπαθες, αγρέλαφον, μικρόν αγρελαφόπον,
κι ούτε θέλεις να βόσκεσαι κι ούτε να μαρουκιάσαι;

- Εντώκαν το πουλόπο μου ση Σέρρας το ποτόμιν,
εκείνο κι άλλα τέσσερα είνας σβτζής εντώκεν.

Κι στώρα φέσκουν ακειπέρ' σ' έναν αργυροχάλκιν.

(Κι όλα τα ελάφια κέτω εκεί βόσκουν και μηρυκάζουν
και μια ελαφίνα μοναχό, μικρή αγριελαφίνα,
αυτή δεν βόσκει πουθενά χόρτο, δεν μηρυκάζει.

- Τί έπαθες πανέμορφη, μικρή μου αγριοελαφίνα;
Γιατί δεν βόσκεις, μάνα μου, γιατί δεν μηρυκάζεις;

- Χτύπησαν το πουλόκι μου στις Σέρρας το ποτόμι,
ο κυνηγός το σκότωσε μαζί με τέσσερ' άλλα.

Και τώρα πέρα φήνονται σ' ένα αργυροκαζάνι).

Με το ίδιο θέμα, υπάρχουν διάφορες παραλλαγές στην ελληνική δημοτική ποίηση. Σε ορισμένες από αυτές η λαφίνα συμβολίζει τη σκλαβωμένη Ελλάδα. Στην παραπάνω πουτιακή παραλλαγή συμβολίζει με τρόπο συγκλονιστικό την πονεμένη μάνα, που της σκότωσαν το σπλάχνο. Μέσα στην πανέμορφη φύση, μια φονική πράξη έρχεται σαν προκλητική παραφωνία, για να πληγώσει βαθιά τη ζωή κάτω από το βλέμμα του Δημιουργού.

Βλ. ε.τ. Ευσταθιάδη, Τα τραγούδια του Πουτιακού λαού, σ. 74
κ.ε.γ., Θεσσαλονίκη, 1981

Γεφύρι της Πρίχας, το θρυλικό γιοφύρι του Πόντου, που, κατά την παράδοση, χτίστηκε με ανθρώπινη δύναμη. Είναι γιοφύρι υπαρκτό. Βρίσκεται στα αριστερά του δημόσιου δρόμου Τραπεζούντας-Βρζερούμ και σε μικρή απόσταση από αυτόν, σε απόσταση 18 περίπου χιλιομέτρων από την Τραπεζούντα.

Η παλιά αυτή γέφυρα, που ενώνει τις δυο όχθες του ποταμού Πυξίτη, δεν χρησιμοποιείται πια. Διατηρείται απλώς σαν μνημείο, που υπενθυμίζει τον τραγικό θρόνο, σύμφωνα με τον σκοπό ο Πρωτομάστορας, για να στεριώσει το γιοφύρι θυσίασε στα θεμέλιά του την αγαπημένη συντροφισσό του. Κατά την ποντιακή παράδοση, το τραγικό αυτό γεγονός ανάγεται στο μεταίχμιο της προχριστιανικής και μεταχριστιανικής εποχής.

Περιγραφή

Η θέση, στην οποία βρίσκεται το γιοφύρι "Μιχλιτζή-Γεσίρογλου", παρουσιάζει άγρια όψη.

Το μήκος του γεφυριού φτάνει τα 30 μέτρα περίπου και το πλάτος του το ένα μέτρο. Έχει μόνο μια καμάρα. Είναι κατασκευασμένο με το σύστημα των "τοξοειδών διασφηνών γεφυρών", που ανάγεται στον 6ο π. Χ. αιώνα, σύστημα που χρησιμοποιήθηκε και στα μεταγενέστερα χρόνια. Ο διαβάτης περνά το γιοφύρι με πολύ τεταμένη την προσοχή και πάντοτε κεζός, ουδέποτε καθάλα σε ζώο. Σήμερα η διάβαση αυτή αποφεύγεται, γιατί οι διαβάτες έχουν άλλη διέξοδο.

Σημειώνουμε πως το γιοφύρι της Άρτας έχει τρεις καμάρες, είναι μακρύτερο και πλατύτερο. Βρίσκεται κοντά στην πόλη και περνούν πάνω από αυτό ακόμη και τροχοφόρα χωρίς κανένα κίνδυνο.

Συγκρίσεις

~~Επειδή~~ Από τις εδαφολογικές συνθήκες, τα χαρακτηριστικά στοιχεία της φύσης και εκείνα των διαφόρων ποιητικών κειμένων με το ίδιο θέμα, σε σύγκριση ανάμεσα σε παραλλαγές του ίδιου τραγουδιού, μπορεί κανείς να επισημάνει τις ιδιοτυπίες και ιδιορυθμίες της ποντιακής παραλλαγής.

Η αναφορά σε λίγους στίχους από την παραλλαγή του Πόντου και τριών άλλων παραλλαγών δείχνει πως τα στοιχεία της ποντιακής παραλλαγής

είναι ~~θα~~ πιο αρχ¹~~ε~~χονα και αρχαιόπρεπα.

Στην παραλλαγή των Αδώνων ο Πρωτομύστορας από υπέρμετρη αγάπη προς τη γυναίκα του προσφέρεται να θυσιαστεί ο ίδιος.

Κι εγώ για την Καλόνα μου την κεφαλήν μου βύνω.

Ο συναισθηματισμός όμως αυτός απομακρύνει~~τα~~ τον Πρωτομύστορα από το βασικό του καθήκον να πρωτοστατήσει στο στήσιμο του γεφυριού.

Στο γιοφύρι της Άρτας, ο Πρωτομύστορας, από συναισθηματισμό κι αυτός, κάνει το παν, για να καύστερήσει η τραγική θυσία. Ακούει την επιταγή του Δαίμονα⁹, που απαιτεί τη θυσία της γυναίκας του και...

Πιάνει γραφή και γράφει την με το πουλί τ' αηδόνι:

Αργά ντυθεί, αργά 'λαχτεί, αργά να πάει το γίδμα,

αργά να πάει και να διαβεί της Άρτας το γιοφύρι.

Στην πιο κρίσιμη ώρα, ο ~~Η~~πειρώτης **Πρωτομύστορας** αφήνει την πρωτοβουλία στους συνεργάτες του, στα μαστόρια. Αυτά σπαντού'στη γυναίκα του, όταν εκείνη με απορία και αγωνία ρωτάει για την παράξενη στάση ~~αυ~~ του συζύγου της, που στέκεται αμίλητος στενοχωρημένος.

Το δαχτυλίδι τόπεσε μες στη μεσιά κομάρα

και ποιος να μπει και ποιος να βγεί, το δαχτυλίδι νάβρει.

Στη ν κυπριακή παραλλαγή ο Πρωτομύστορας μεταθέτει την ευθύνη για την επιλογή του θύματος στον ίδιο τον θεό.

'Ερτεν βουλή 'που τον θεόν, τζαι 'που τους αρχαντζέλους

μεν βόλη 'που το γένος του, γιοφύριν 'εν κρατίζεις,

μεν βόλης την μανίτσαν σου, μανίτσαν 'εν ευρίσκεις,

μεν βόλης τον τζυροβλή σου, τζυροβλήν 'εν ευρίσκεις,

μεν βόλης την καλίτσαν σου, καλύτερη ευρήσκεις.

Οι προηγούμενοι στίχοι είναι ακριβώς εκείνοι της κοντιακής παραλλαγής με μια βασική διαφορά: Στην κοντιακή παραλλαγή ο Πρωτομύστορας δεν μεταθέτει την ευθύνη της επιλογής του θύματος στον θεό. Ο Πόντιος Πρωτομύστορας αναλαμβάνει προσωπικά την ευθύνη αυτή.

Αν δίγω σε του κύρη μου, άλλο κύρην πα 'κ' έχω.

Αν δίγω σε τη μάνα μου, άλλεν μανίτσαν 'κ' έχω,

αν δίγω σε την Εβλή μου, καλύτερον ευρήκω.

Ο Πόντιος Πρωτομάστορας σκεδόντας το τραγικό μήνυμα δεν " ...πέφτει του θανάτου ", αλλά " ...νουνίζ' νύχταν κι ημέραν ", νουνίζ' ...στοχάζεται να βρει λύση.

Δεν προσφέρεται ο Πόντιος Πρωτομάστορας να θυσιάσει ο ίδιος, γιατί η σκληρή επιτογή της μοίρας σ'αλλού στοχεύει. Δεν κάνει καμιά ενέργεια για να αναβάλλει το κακό. Στέλνει μήνυμα στη γυναίκα του νωρίς γρήγορα, αφού προηγουμένως πάει στο λουτρό (το Σάββατο), ύστερα στο γάμο (την Κυριακή) κι έπειτα νωρίς στον τόπο της θυσίας (τη Δευτέρα).

Σάββαν να πάει σο λουτρόν, την Κερεκήν σο γάμον
και τη Δευτέραν τον πουργόν αθά να ευρεσθήτσι.

Και την ώρα την κρίσιμη κοντά στο γιοφύρι , με δική του πρωτοβουλία ο Πόντιος Πρωτομάστορας ανακοινώνει το γεγονός στη γυναίκα του.

Εκεί σο μαύρον ποταμόν ερρούξεν το σκεπάρνι μ',
(Εκεί στο μαύρο ποταμό, μού 'πεσε το σκεπάρνι.)

Δε μιλάει για δαχτυλίδι, αλλά για σκεπάρνι, που συμβολίζει την τέχνη του, η οποία ντροπιστήκε επί τόσες μέρες και πρέπει να δικαιωθεί.

Η γυναίκα του Πρωτομάστορα δεν εξαπατάται με το τέχνασμα του δαχτυλιδιού, για το οποίο υπάρχει ιδιαίτερη ευαισθησία στη γυναίκα του. Αυτή ενημερώνεται πλήρως.

Αν βουτάς κ'εσύ παρ'τς ατο, είσαι τ'εμόν η Κόλη.

(Αντάξια γυναίκα μου θάσαι, αν μου το φέρεις.)

Στην ηπειρώτικη παραλλαγή το θύμα πέφτει στα νερά για το δαχτυλίδι κι όταν το εντειχίζουν, ο Πρωτομάστορας " ρίχνει την πιο μεγάλη πέτρα ". Στην ποντιακή παραλλαγή η γυναίκα του Πρωτομάστορα, κατατοπισμένη απόλυτα, ξέρει γιατί πρέπει να θυσιάσει. Θα προσφέρει τη ζωή της στο βωμό της κοινωνίας, δικαιώνοντας ταυτόχρονα την αποστολή του ανδρός της ως βασικού παράγοντά της.

Σεράντα οργέςς κατηβούν' και με την τραγωδίαν,

(Σεράντα οργιές στα βράσθρο βουτάει τραγουδώντας.)

Το θύμα οδεύει προς το θάνατο τραγουδώντας.

Για τον Πόντιο Πρωτομάστορα δεν υπάρχουν περιθώρια για συγκινησεις

και συναισθηματισμούς. Μπροστά σ' αυτόν μπαίνει το κοινωνικό καθήκον. Τα δικά του δάκρυα δεν κατακυλούν πάνω στ α μάγουλά του, πηγάζουν καταυθείαν στην καρδιά. θεωρεί τη γυναίκα του αντάξια συνεργάτιδά του. Δεν την σπρώχνει στο θάνατο παρά τη θέλησή της. Την ενημερώνει και σφηνει στην ίδια να διαλέξει το δρόμο που επιθυμεί.

■ κ α τ ά λ η ξ η

Χαροπαλεύοντας μέσα στα νερά η γυναίκα του Πρωτομάστορα θυμάται το παιδί της το βρέφος, που το άφησε κοιμισμένο στην κούνια. Θρηνηί γοερά γι' αυτό. Κάποια στιγμή καταρριέται, γρήγορα όμως δίνει ευχές για το στέριωμα του γεφυριού. Κι ο θρήνος της τελειώνει με τη θύμιση της μοίρας της: Ήταν τρεις αδελφές. ■ μια έχτισε την Άδισσα, η άλλη το Δεβασίρι κι αυτή η τρισκατάρατη της Τρίχας το Γεφύρι.

■ ένας έχτισε την Άδισσα κι έλλε το Δεβασίρι
κι εγώ η τρισκατάρατος τη Τρίχας το Γεφύρι.

~~ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΕΡΩΤΗΣΗΣ~~

Βλ. Αρχ. Πόντ. 13 (1948) 215 και 23 (1959) 225 σχετ. όλη Γ. Χατζοπούλου.

κ λ α ρ ί ν ο ν, το κλαρίνο. Οι Πόντιοι το λένε και κλαρνέτον.

Το κλαρίνο δεν είναι κωντανικό μουσικό λαϊκό όργανο, με την έννοια ότι δεν κατασκευάζεται από λαϊκό τεχνίτη. Είναι δημιούργημα της σύγχρονης τεχνολογίας. Έαν μουσικό όργανο οι Πόντιοι το δαναίζονται και το εισάγουν στη λαϊκή τους μουσική, σε περιοχές του Δ. Πόντου και το Κερς. Είναι άγνωστο στον Ανατολικό Πόντο.

Πολλοί λαϊκοί οργανοπαίχτες του ζουρνά και της φλογέρας γρήγορα έμαθαν κλαρίνο και συγκρότησαν μαζί με άλλα μουσικά όργανα (λύρα, βιολί, νταούλι) λαϊκά μουσικά συγκροτήματα στις προσαναφερθείσες περιοχές.

Καγισμάν (και Γαβουσμάν), το Μικρή πόλη στο νότιο Καρς και ομώνυμη επαρχία του. Σε 20 ανέρχονται τα ελληνικά χωριά της περιοχής: Άνω Τσάπικ, Κάτω Τσάπικ, Γιοσλαγούτσουμ, Κιατσιβέν, Ορτόκιοϊ, Τσίλαχανά, Χασνετέρ, Γαρσ-Γουρούτ, Μέτσιτλι, Γουζούλ, Χόντερε, Μουζιγκέρτ, Ακουλπίτ, Καρά-Ουργάν, Γενίκεοϊ, Σουλκασάν, Κέρογλη, Ποσίκ, Άνω Τσερμίκ, Κάτω Τσερμίκ. Σ' αυτά ο ελληνικός πληθυσμός ανέρχονταν σε 20.000.

Λιχολιές των κατοίκων

Οι κάτοικοι, προσερχόμενοι από τον Πόντο, εγκαταστάθηκαν στον τόπο μετά τον ρωσο-τουρκικό πόλεμο, του 1878. Συνέχισαν στις καινούργιες πατρίδες τους τις παραδόσεις των προγόνων τους σε όλους τους τομείς του βίου.

Στην ορεινή κατά βάση περιοχή τους ασχολούνταν με την κτηνοτροφία, τις τέχνες και το εμπόριο. Εκτός από τις αγελάδες και τα βοοειδή γενικά, υπήρχαν αγελάδες με χιλιάδες σίγοπρόβατα. Ήταν φημισμένα ιδίως τα πρόβατα της περιοχής με τη μεγάλη και γεμάτη λίπος ουρά. " Ατσούν και τρανός ήταν το γουϊρούχν'αβε (η ουρά), τεμάκι πολλά φορές ετσουκάνιουτον αφκά ση γην ". Το λίπος από μισό τέτοιο ουρά μπορούσε να φτάσει τις 5 οκάδες. Το είδος εκείνο των προβάτων " γουϊρουχλία πρόβατα " ήταν πράγματι σπάνιο.

Κυρίως από προβατίσιο κρέας φτιάχναν στα χωριά του Καγισμάν τη " γαβουρμάν " (βλ. λ.), που μοσχοβολούσε.

Στην περιοχή υπήρχαν άφθονα φρούτα, σχλάδια, μήλα, βερύκικα, δαμάσκηνα κ.ό, γλυκύτερα στη γεύση και πολύ αρωματικά. Πουλιδόντουσαν στο Καγισμάν, αλλά και στο Καρς, όχι μόνο νωπά αλλά και ξηραμένα " τσίρα ". " Άμον τη Γαβουσμάνί'τα μεϊβάδες εγώ 'κ'είδα ". Το ίδιο γινόταν και με τα κτηνοτροφικά προϊόντα της περιοχής.

Πολλοί από τα χωριά ζενιτεύονταν σε διάφορες περιοχές της Ρωσίας, στην Κριμαία, το Κουπάν και αλλού. Οι ζενιτεμένοι δεν ξεχνούσαν ποτέ τη γενέτειρα. Δεν βοηθούσαν μόνο τις οικογένειές τους. Με ευγενικές χειρονομίες γίνονταν ευεργέτες του τόπου.

Λογογραφικό

Με δεδομένο ότι οι ρίζες των Ελλήνων κατοίκων της επαρχίας

Καγισμάν βρίσκονται στον Πόντο, είναι αυτονόητο γιατί κράτησαν γε-
ρό τις παλιές ποντιακές παραδόσεις. Διατήρησαν τα παλιά ήθη και έθι-
μα, με τα οποία έδιναν στη ζωή τους χρώμα ελληνικό. Τους όγραφους
κανόνες δικαίου τους εφάρμοζαν με θρησκευτική ευλάβεια έχοντας πλή-
ρη συνείδηση για την υποχρεωτικότητά τους.

Τα βασικά λαϊκά μουσικά όργανα είναι η λύρα, το τουλούμ', η ζουρνά
και το τσούλ' και το γαβάλ'. Όμως, στα τελευταία χρόνια και το κλαρί-
νο και το βιολί. Σε πολλά χωριά του Καγισμάν υπήρχαν ποντιακά λαϊκά
μουσικά συγκροτήματα με κλαρίνο, λύρα ή βιολί, νταούλι κλπ. Στην ίδια
μουσική σύνθεση, αντί κλαρίνο, μπορούσε να είναι ζουρνάς.

Η διαδικασία του ποντιακού γάμου ήταν αληθινή ιεροτελεστία. Η τή-
ρηση των γαμηλιών εθίμων ασυτηρή. Αντιλήψεις με ανθρωπιστικό και
κοινωνικό περιεχόμενο αποτελούσαν τη βάση τους. Ιδίως η οικονομική
συμπάρσταση στο νέο αντράγγυο εκ μέρους όλων αποτελούσε καθήκον
ιερό.

Στα με θρησκευτικά έννοια πανηγύρια έκδηλο ήταν πάντα το εθνικό
περιεχόμενο. Οι απλοί άνθρωποι του λαού έβρισκαν συχνά την ευκαιρία
να διαδηλώσουν την πίστη τους στην Πατρίδα και την εμμονή τους στις
εθνικο-λαογραφικές παραδόσεις. Με τη μούσα τους διασπούσαν την ε-
θνική τους ταυτότητα.

Να σαν εμάς και τοι Ρωμαίοις, π'εφτάμε πάντα κέφα
και τρώομε και πίνομε και ζούμ'όμον αδέλφα.

Ε κ λ η σ ί ε ς και Σ χ ο λ ε ί α

Με βάση την ιδιωτική πρωτοβουλία ιδρύθηκαν και λειτούργησαν στον
τόπο δεκάδες εκκλησίες και σχολεία. Οι απόφοιτοι των δημοτικών σχο-
λείων μπορούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο Ελληνικό Γυμνά-
σιο του Καρς " Ερσεσκδύ ".

Οι θρησκευτικοί δεσμοί της περιοχής με τον Πόντο ήταν άρρηκτοι.
Το ίδιο και στον τομέα της παιδείας. Στα ελληνικά χωριά του Καγισμάν
δίδασκαν ως δάσκαλοι απόφοιτοι του Φροντιστηρίου Τραπεζούντας.

Π ρ ι ν τ ο ν ξ ε ρ ι ζ ω μ ο

Ό,τι έγινε στην Κιόλα (βλ. λ.) έγινε και εδώ. Αρκάζουμαι εδώ

οι Έλληνες τα όπλα και αντιστέκονται στους Τούρκους. Πρωτοστατούν στον αγώνα δυο προσωπικότητες από το Κότω Τόσπικ, ο νομικός Καλλίνικος και ο Παπα-Γιάννης.

Οι δεσμοί με τους Αγίους Τόπους

Πολλοί από τα χωριά του Καγισμάν διατηρούσαν ζωντανή την ανάμνηση της γενιάς τους, που είχε δεσμούς με τους Αγίους Τόπους. Κάποιος " πόνπος " ή " καλομάννα " τους επισκέφτηκε τον χώρο της Παλαιστήνης και προσκύνησε τον Άεν Τόφον τη Χριστού.

Θεωρούσαν μεγάλη τους τιμή να προσκυνήσουν τους Αγίους Τόπους. Λαμπρός θα ήταν ο τίτλος που θα έπαιρναν " Χατζής ". Οι απόγονοί ενός Χατζή λέγονταν Χατζήδες και όλα τα μέλη μιας τέτοιας γενιάς " Χατζιάντ' ". Πολλοί απ' αυτούς τους απογόνους, ακολουθώντας την παράδοση των προγόνων, ξεκινούσαν από την περιοχή Καγισμάν πεζή και με μια πορεία σχεδόν απίστευτη φτάναν στους Αγίους Τόπους.

Στην Ελλάδα

Οι ξεριζωμένοι από την επαρχία Καγισμάν εγκαταστάθηκαν στο Κιλίκι, τις Σέρρες, τη Φλώρινα, Κοζάνη, Θεσσαλονίκη κλπ. Οι απόγονοί τους συνεχίζουν και στην Ελλάδα τις παλιές παραδόσεις.

Βλ. Στ. Μουρογένους, Το Κυβερνείο Καρς του Αντικαυκάσου, Θεσσαλονίκη, 1963, Ι. Λαυρεντίδη, Μετοικεσία Καυκασίων 1895-1907, στο Αρχ. Πόντ. 31 (1971-72) 421.

Στέθης Ι. Ευσταθιάδης

Σελ. 6 (77)

Κι δ λ α, γ. Περιοχή του Κουκιάσου με τα εξής 13 Ελληνικά
χωριά: Μερτινίκ', Μουζαράτ', Κιασάρ', Σαλούτ, Σαράτ, Τεμίρ-Καπί, Ούτσ'-Κι-
ουλασά, Βαρκενίς, Ταχτά-Γιράν, Τίρ-Κασιάν, Ζαμ-Ζελέτ, Τορτ-Κιουλασά, Κογκ.

Για την ονομασία "Κι δ λ α" επικρατεί η άποψη πως προέρχεται από
τη λέξη "κιολ'", που σημαίνει στα τουρκικά λίμνη. Υπήρχαν πράγματι
παλαιότερα στον τόπο πολλές λίμνες, όχι βέβαια σημαντικές, που εξαφα-
νίστηκαν με τον καιρό. Πάντως, η όλη περιοχή της Κι δ λ ας μοιάζει με
μια μεγάλη λεκάνη, που δικαιολογεί την ονομασία της σαν λίμνης.

Τ ο π ο θ ε σ ί α

Η Κι δ λ α απέχει από το Κερς περί τα 100 χλμ. Ανήκει στο νομό Κερς.
Όλα τα παραπάνω χωριά της περιοχής βρίσκονται μέσα σε κώμπο, που
τον διασχίζουν πολλά ποτάμια. Υπάρχουν, ωστόσο, σε όχι μακρινή από-
σταση από τα χωριά βουνά. Οι εδαφολογικές συνθήκες γενικά, τα πολλά
ποτάμια κλπ. συνθέτουν όμορφα τοπία και κάνουν τον τόπο πολύ γραφικό.

Κ λ ί μ α και σ π α σ χ ο λ ί ε ς

Αρκετά βαρύς ο χειμώνας. Έπιο το κλίμα ιδίως από τον Μάιο ως τον
Αύγουστο. Ήδιστο και υγιεινό το νερό του τόπου.

ΟΙ Έλληνες κάτοικοι, περίπου 7000 πριν από τον ξεριζωμό του 1922,
ασχολούνταν κυρίως στην κτηνοτροφία και τις τέχνες. Παρήγαγαν μεγάλες
ποσότητες κτηνοτροφικών προϊόντων, που τα πουλούσαν στο Άρταχάν και
στην πόλη του Κερς. Ήταν ονομαστοί οι τεχνίτες από την Κι δ λ α, ξυλουργοί,
σιδηρουργοί, αρχιμάστοροι οικοδόμοι κλπ. Άφθονα και νοστιμότατα
τα ποταμίσια ψάρια, αλάπαλουχ (πέστροφα).

Η απασχόληση των κατοίκων στην καλλιέργεια δημητριακών και οπωρο-
κηπευτικών συστηματική αλλά περιορισμένη.

Π ρ ο ε λ ε υ σ η

Οι Κιολαλήδες έχουν ελληνο-ποντιακή καταγωγή. Βγαταστέθηκαν στον
τόπο μαζί με τους άλλους Έλληνες κατοίκους του νομού Κερς το δεύτε-
ρο ήμισυ του περασμένου αιώνα, συγκεκριμένα το 1878-1882. Ο τότε ρωσο-
τουρκικός πόλεμος προκάλεσε τη μετακίνηση πολλών ελληνικών πληθυσμών
από διάφορες περιοχές του Πόντου προς περιοχές του Κουκιάσου. Από την
περιοχή της Αργυρούπολης (Κιμισχανά) του Πόντου, αλλά κι από άλλες

περιοχές, έφυγαν πολλοί Έλληνες, αγανακτισμένοι από τις ποικίλες καταπίεσεις των αλλόθρησκων, με την ελπίδα να καλυτερέψουν το μέλλον της ζωής τους. Έφυγαν με κατεύθυνση τον Εύκασο.

Ε θ ν ι κ ο - θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ έ ς π α ρ ο δ ο σ ε ι ς .

Στην Κιόλα οι ελληνο-χριστιανικές παραδόσεις διατηρήθηκαν και συνεχίστηκαν ανέσθαιες. Λειτουργούσαν στον τόπο ελληνικές εκκλησίες και σχολεία. Κάθε χωριό είχε όρτια κοινωνική οργάνωση. Οι παράγοντες της εκκλησίας και της κοινότητας συνεργάζονταν στενά για την προκοπή του τόπου. Η αγάπη, η αλληλεγγύη, η αλληλοβοήθεια ήταν αρετές, που καλλιεργούνταν συστηματικά. Στους γόμους και τα πανηγύρια οι εκδηλώσεις γίνονταν με τρόπο απόλυτα ελληνοπρεπή, με τη λύρα, τα κοντιανά τραγούδια και τους χορούς.

Ανέδειξαν τα χωριά της Κιόλας σπουδαίους ανθρώπους στα γράμματα, τις τέχνες, τις επιστήμες. Το ελληνο-χριστιανικό εθιμικό κυριαρχούσε στα πλαίσια της ελληνορθόδοξης ζωής τους.

Ε ν ο π λ η Ε θ ν ι κ ή Α ν τ ί σ τ α σ η

Με τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και με βάση διεθνών ρυθμίσεων, που επέβαλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις σε βάρος της Τουρκίας, η περιοχή της Κιόλας, όπως κι άλλες περιοχές του Καρς, δόθηκε στους Αρμένιους, οι οποίοι όμως δεν μπόρεσαν να αξιοποιήσουν τις ευεργετικές αυτές υπέρ αυτών ρυθμίσεις. Α' αυτό συνέβαλε και η έκρηξη της Ρωσικής Επανάστασης του 1917, που με τα διάφορα προβλήματά της στο εσωτερικό της χώρας, εξασθένησε το ενδιαφέρον των Ρώσων για την τύχη των περιοχών του Καρς.

Η ηττημένη Τουρκία επωφελείται από τα προαναφερθέντα περιστατικά και προελαύνει προς το Καρς. Τώρα, οι τεταγμένοι να σμυνούν ενάντια στους Τούρκους είναι οι Αρμένιοι και οι Έλληνες της περιοχής και μάλιστα σε συνεργασία. Αλλά οι πρώτοι δεν φαίνεται να είναι και τόσο άξιοι των περιστάσεων. Οι δεύτεροι επιδεικνύουν αλλιότιχη συμπεριφορά.

Οι Έλληνες της Κιόλας αποφασίζουν να οργανώσουν ένοπλες ομάδες αντίστασης ενάντια στην προέλαση των Τούρκων. Πρωταγωνιστούν σ' αυτό

τρεις Έλληνες από την Κιόλα αξιωματικοί του τσαρικού στρατού. Αυτοσκοπστρεφούνται, τίθενται επικεφαλής του αγώνα. Είναι οι Πετρίδης, Καριπίδης και Αδαμίδης, Πετρώφ, Κορίκωφ και Χισίρτζ με τα ρωσικά ονόματά τους αντίστοιχα.

Οι συγκρούσεις των ενόπλων Κιολαλήδων με τις ορδές των αλλόθρησκων στα έτη 1918-1920 ήταν πολλές. Ξεχωρίζουν τρεις μάχες: α) στο βουνό Τσάλ-Ταπέ, κοντά στο χωριό Κογκ, β) στο χωριό Τόρτ-Κιουλισά και γ) στο βουνό Σιρίν-Ταγού. Ο ελληνικός ηρωισμός και πάλι θριάμβευσε. Οι εχθροί κατατροπώθηκαν και ο όμοιος ελληνικός πληθυσμός προστατεύτηκε αποτελεσματικά.

Συγκλονιστική είναι η ιαχή που την έσωσε η ποντιακή μούσα:

Και υ'ο Χισίρτζ πα έλεεν, παιδία, μη φοούστουν,
ο Κορίκωφ ετσάιζεν, για την κίστ'θα σκοτούστουν.

Ο Ξεριζωμός

Αλλά οι καιροί είναι χαλεποί. Η μόρα επιτάσσει τον ξεριζωμό. Οι Κιολαλήδες ένοπλοι, κρατώντας ιερές εικόνες κι άλλα ιερά αντικείμενα φτάνουν στο Αρτσάκν. Καταρτίζεται εδώ Επιτροπή από τους Πυλορώφ, Παπαβασίλη και Ισπαμιχαήλ, η οποία πηγαινει στην Τυφλίδα, συναντά εκεί την Ελληνική Επιτροπή Περιθάλψεως, όργανο της Ελληνικής Κυβερνήσεως, προς διευκόλυνση των ξεριζωμένων για την μετόβασή τους στην Ελλάδα.

Οι Κιολαλήδες ριζοβόλησαν στη γη της Μακεδονίας, στο Κιλίκις, τη Βέροια, αλλά και σε άλλες περιοχές της χώρας.

Βλ. Γενικό Στ. Μαυρογένους, Το Κυβερνείον Καρς, ²⁰¹ Αντικαυκάσου, Θεσσαλονίκη, 1963.

Ετάθης Ι. Ευσταθιάδης

Λογ. 6. 84

Δεν γίνεται στο σημείο αυτό ευρύτερη ανάπτυξη/για τις σχέσεις Πόντου και Αγίου Όρους είτε από άποψη ιστορική είτε ανασφορικά με την εξέλιξη των εκκλησιαστικών μας πραγμάτων. Θα μνημονευτούν απλά τρία περιστατικά, που δείχνουν την επικοινωνία και τις επαφές, εντελώς ενδεικτικά, ανάμεσα στο Άγιον Όρος και τον Πόντο.

Το πρώτο περιστατικό συνδέεται με τον ευρύτερο χώρο της Χαλκιδικής: Η Βικώνα της Παναγίας της Αθηνιώτισσας (Π. Σουμελά, βλ. λ.) φτερουγίζει από το χώρο της Αττικής, σύμφωνα με την παράδοση, με κατεύθυνση τον Πόντο. Οι ιερομόναχοι που την ακολουθούν πορεύονται, κατ' αρχήν, προς τη Β. Ελλάδα και φτάνουν στη Χαλκιδική. Οι κάτοικοί της τους προμηθεύουν ένα πλοιάριο, με το οποίο διεκπεραιώνονται στις ακτές της Μ. Ασίας. Από εκεί, με οδηγό πάντα την Ιερή Βικώνα, οδεύουν προς Πόντον, όπου χτίζουν το μοναστήρι της Παναγίας. Το πέρασμα των μοναχών από τη Χαλκιδική είχε αποφασιστική σημασία για την επιτυχία της πορείας.

Το δεύτερο περιστατικό έχει μεγάλη ιστορική σημασία: Η Μοναχική Πολιτεία του Άθω θεμελιώνεται το 970 μ.Χ. με την ίδρυση της Μονής της Μεγάλης Λαύρας από τον Τραπεζούντιο Αβρόμιο (βλ. λήμμα Αθανάσιος Αθωνίτης).

Τον 14 αιώνα έχουμε το τρίτο περιστατικό με την ίδρυση της Ιεράς Μονής του Αγίου Διονυσίου από τον ευσεβή αυτοκράτορα της Τραπεζούντας Μεγασλοκομνηνό Αλέξιο Γ'.

Τα παραπάνω περιστατικά, πέρα από την ουσιαστική και συμβολική τους σημασία, αποτελούν μάλιστα μια ακόμη απόδειξη της σεμνότητας του ελληνικού χώρου στη διαδρομή των αιώνων, στην περίπτωση μας του μακρινού Πόντου με το Άγιον Όρος.

210

Α τ ά π α ζ α ρ, το. Επαρχία Νικομήδειας Μ.Ασίας. Τα ελληνικά χωριά της περιοχής, όπου κατοικούσαν Πόντιοι, είναι τα εξής: Κεστανέμπουναρ, Κιραζλή, Καρόμπελιτ, Τσοπάνγιστάκ (δυο χωριά με την ονομασία αυτή), Κουρούτερε, Πόρολη, Γενήνταγ (δυο χωριά με την ονομασία αυτή), Αρτίτζπελη, Γισόλμετσιτ, Κούπατακ, Κουρούμεσε, Τσατάλβαζ και Άχτας. Τα χωριά αυτά αποτελούσαν τμήμα της ευρύτερης επαρχίας του Αττάπαζαρ, που ονομαζόταν Κοράσου. Μερικοί από τους Ποντίους αυτής της περιοχής μετακινήθηκαν και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή μεταξύ Προύσσας και Νικομήδειας. Ο συνολικός ποντιακός πληθυσμός της Νικομήδειας πριν από τον ξεριζωμό έφτανε σε 15.000 περίπου. Οι λοιποί Έλληνες στον ίδιο νομό ανέρχονταν σε 70.000 επί του συνολικού πληθυσμού του των 400.000.

Π ρ ο έ λ ε υ σ η

Οι εκτός Πόντου Πόντιοι του Αττάπαζαρ έχουν την εξής ιστορία: Οι πρόγονοί τους φεύγουν από τη Κορόνιξα Τραπεζούντας το 1840 εξαιτίας χαλεπών καιρών. Κατευθύνονται στην περιοχή Κοτυώρων (Ορτού) και εγκαθίστανται στην επαρχία Φάτσας και συγκεκριμένα στο χωριό Μπουλαμάν. Παρμένουν εδώ 40 χρόνια περίπου. ✕

Μ ε τ έ τ ο υ π ρ ώ τ ο ξ ε ρ ι ζ ω μ ό τ ο υ ς

Στο Μπουλαμάν ζουν δύσκολα. Έχουν λιγοστά χωράφια κι αυτά έργοα. Νοικιάζουν αναγκαστικά τσιφλίκια των Τούρκων. Ο Αφέντης είναι σκληρός και άδικος: Συχνά σφηνει τα κοπάδια του μέσα στα χωράφια των Ρωμιών. Το γεγονός προκαλεί προστριβές ανάμεσα στους σκλάβους και τους σκληρούς Αφέντες. Η κατάσταση αυτή συνεχίζεται σφοδρήτη μέχρι το 1880. Τότε σκριβός ξεσπά η αγανακτισμένη ψυχή του ραγιά.

Ανάμεσα στους Ποντίους καλλιεργητές και τους Τούρκους τσοπάνηδες ξεσπά άγρια συμπλοκή. Αρχίζει ένας εξοντωτικός διωγμός των Ρωμιών, που αναγκάζονται να οπλιστούν και να πάρουν τα βουνά. Οι οθωμανικές αρχές τους επικηρύσσουν. Η κατάληξη είναι να συνθηκολογήσουν οι Πόντιοι με εντιμότετους όμως όρους.

Η α μ ν η σ τ ε ί α

Οι τουρκικές αρχές με χρηματισμό εξαγοράζονται. Χορηγούν αμνηστία στους εξεγερθέντες Ρωμιούς. Αποφασιστικό ρόλο στην προκειμένη περίπτω-

ση παίζει ο Νομάρχης Σαμψούντας από συμπάθεια προς τους Έλληνες. Ενεργεί προς τούτο εύστοχα κοντά στο Γεινικό Διοικητή Τραπεζούντας με πλήρη επιτυχία.

Αλλά οι αμνηστευθέντες δεν μπορούσαν πια να μείνουν στον τόπο. Οι σκληρές διαμάχες τους με τις τουρκικές αρχές δημιούργησαν τέτοια κατάσταση, ώστε η συμβίωση ήταν πια εκ των πραγμάτων αδύνατη. Κινδύνευε κάθε μέρα η ζωή τους ιδίως από τά άτακτα στίφη του Κατακτητή.

Π έ ο ς ξ ε ρ ι ζ ω μ ό ς

Μερικοί μπόρεσαν να συμβιβαστούν. 100 οικογένειες με επικεφαλής τον θρυλικό Παπα-Γιάννη Παπαδόπουλο (υπέρσχο ιερέα με σπαράμιλη αγωνιστικότητα) ξεριζώνονται από την περιοχή Φάτσας. Τούτη τη φορά εγκαταλείπουν την πατρίδα γη του Πόντου.

Οι 100 οικογένειες (έτος 1880) πορεύονται μέρες ολόκληρες. Περνούν τα σύνορα του Πόντου και μπαίνουν στο νομό Ηλιομήδειας. Βγαθβίστανται στην επαρχία Ατάπαζαρ. Παραμένουν εδώ μέχρι το 1922.

Σ τ η ν έ α πα τ ρ ί δ α

Οι Πόντιοι στην περιοχή Καράσου του Ατάπαζαρ (περιοχή ορεινή) εκχερσώνουν τον τόπο. Τον μετατρέπουν σε γόνιμο έδαφος. Κτίζουν ζύλινα σπίτια, εκκλησίες και σχολεία. Πρωτοστατεί ο Παπα-Γιάννης. Εμπνέει όλους στη δημιουργική διαδικασία με την προσωπικότητά του, αλλά και με τον προσωπικό του μόχθο. Καθιερώνεται ως αληθινός ηγέτης ταλαιπωρημένου λαού, τον οποίο εμψυχώνει και καθοδηγεί.

Εημειώνεται πως την πρώτη άφιξη στο Ατάπαζαρ Ποντίων από τη Φάτσα ακολούθησαν ~~αμφι~~ άλλες. Γρήγορα ο τόπος γίνεται αληθινός παράδεισος με την καλλιέργεια της γης, το πλούσια οπωροκηπευτικό της περιοχής και την επίδοση των κατοίκων στα γράμματα, τις τέχνες, το εμπόριο.

Τ ρ ί τ ο ς ξ ε ρ ι ζ ω μ ό ς

Όταν το 1921 ο ελληνικός στρατός έφτασε στο Σαγγάριο ποταμό, οι Πόντιοι του Ατάπαζαρ (τα χωριά τους βρίσκονταν κοντά στο Σαγγάριο) σήφησαν κάθε κίνδυνο και οργάνωσαν ένοπλη αντίσταση κατά του Κατακτητή.

Με τα γνωστά γεγονότα της Μικρασιατικής καταστροφής, ο στέλεχος των

Ποντίων του Ατόπαζαρ πνίγεται στο αίμα. Παραπάνω από 100 καλικάρια σφύρονται στη σφαγή. Τα χωριά λεηλατούνται. Το αποτέλεσμα είναι η τραγωδία του ξεριζωμού και η πορεία προς Ελλάδα.

Λ α α γ ρ α φ ι κ έ ς π α ρ ο δ ό σ ε ι ς

Οι Πόντιοι του Ατόπαζαρ κράτησαν ως το τέλος τις παραδόσεις των προγόνων τους. Κράτησαν όλα τα ήθη και έθιμα, τη λύρα και τους χορούς τους. Στα πλαίσια της λαϊκής μουσικής κυριαρχούσε η τούλουμπα (όσκαβλος).

Υπάρχει ένα χαρακτηριστικό τραγούδι της περιοχής με ένα μόνο στίχο:

Έρτσι και στέκ', φυγάτ', χορεύ' και στέκ', σερέφτε.

Έρχεται, έρχεται, φύγετε, χορεύει, χορεύει, μαζέφτε.

Η έννοια του στίχου, που τραγουδιέται σαν ρεφραίν σε συντό ποντιακό χορό (βλ. λήμμα "χοροί") είναι η εξής: Δυο Πόντιοι μ' ένα λυράρη αποφασίζουν να μπουκν στον οπωρώνα ενός Τούρκου νύχτα, για να κλέψουν φουντούκια (ο οπωρώνας ήταν άλλοτε ελληνικός). Για να μην τους πιάσει ο ιδιοκτήτης, συνεννοούνται με την επινόηση ενός τεχνάσματος: Ο λυράρης θα παίζει τη λύρα του πέρα από τη φουντούκιά και με την εμφάνιση του Τούρκου ιδιοκτήτη θα τραγουδήσει το παραπάνω δίστιχο, όχι όμως ολόκληρο. Θα τραγουδήσει το πρώτο ημίστιχο με έμφαση "έρχεται, έρχεται, φύγετε". Οι άλλοι δυο στο αναμεταξύ θα μαζεύουν φουντούκια. Εμφανίζεται λοιπόν ο Τούρκος μέσα στη νύχτα και ο λυράρης εφαρμόζει το σχέδιο. Αλλά ο Τούρκος μερακλώνεται από το τραγούδι και, αντί να πάει προς τον οπωρώνα του, σταματά και χορεύει. Τότε ακριβώς, ο Πόντιος λυράρης τραγουδά το δεύτερο ημίστιχο "χορεύει, χορεύει, μαζέφτε", οπότε οι φίλοι του λυράρη, ενώ πήγαν να το βάλουν στα πόδια, επιστρέφουν στη φουντούκιά και συνεχίζουν το έργο τους. Μόλις ο Τούρκος κάνει πως πηγαίνει προς τα εκεί, ο λυράρης πιο έντονα τραγουδώντας τους ειδοποιεί να φύγουν. Με την ένταση τούτη του λυράρη, ο Τούρκος ξαναχορεύει, εκείνοι ξαναμαζεύουν φουντούκια και ούτω καθεξής.

Το παραπάνω περιστατικό, που το διέσωσε η ποντιακή μούσα, αποτέλεσε

παράδειγμα φωτεινό στη ζωή των Ατάπαζαρχήδων. Το τραγούδι έγινε σύνθημα σε κάθε περίπτωση κινδύνου. Το πρώτο ημίστιχο αποτελούσε προειδοποίηση για επερχόμενο κίνδυνο, ενώ το δεύτερο, μήνυμα για την ανυπαρξία κινδύνου.

Οι ξεριζωθέντες Αταπαζαρχήδες εγκαταστάθηκαν στο νομό Κοζάνης, στα χωριά Άγιος Δημήτριος, Ακρινή, Κοιλιάδα, Δρέπανο και στο χωριό Μεσημέρι του νομού Θεσσαλονίκης. Κρατούν τις παλιές παραδόσεις, που τις συνεχίζουν και οι απόγονοί τους. Η διάλεκτός τους κυριαρχείται έντονα από στοιχεία του γλωσσικού ιδιώματος των Κοτυώρων.

Στο χωριό Μεσημέρι Θεσσαλονίκης οι αδελφοί Γεώργιος και Χρήστος Παπαδόπουλος αφηγούνται πολλές λεπτομέρειες από τη ζωή του Ατάπαζα, έτσι όπως τις αφηγήθηκε σ' αυτούς ο σείμνηστος πατέρας τους Αναστάσιος Παπαδόπουλος. Το ίδιο συμβαίνει και με τον εκπαιδευτικό Γιάννη Τσαμασλή από το ίδιο χωριό, που έχει ενημερωθεί από τον σείμνηστο πατέρα του Ηλία Τσαμασλή. Ασφαλώς και στα άλλα προαναφερθέντα χωριά μπορεί κανείς να ακούσει παρόμοιες αφηγήσεις.

Ετόθης Ι. Βυσταθιάδης

600.6. 101

Αλωνόρ'τς, ο.Ο μήνας Αύγουστος. Και η ονομασία " Αύγουστος " ήτον γνωστή στον Πόντο.Φρ." Αυγούστ'τη Παναγίας ".

Όπως τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, έτσι και το Δεκαπενταύγουστο οι γάμοι στον Πόντο έπαιρναν ιδιαίτερη σίγλη. Τέλειωναν τότε και όλες οι αγροτικές εργασίες, οπότε οι γάμοι γινόντουσαν με απόλυτη άνεση. Η ποντιακή μούσα επισημαίνει το γεγονός:

Έμην η μάνα μ'είπε σπές'ση Πελαγίας,
νιέ μ'θα γυναικίζω σε Αυγούστ'τη Παναγίας

Μου είπε η μανούλα μου μέσα στην Πελαγίας

θα σε παντρέψω Αύγουστο, γιε μου της Παναγίας.

Το ιδιαίτερο όνομα του Αυγούστου " Αλωνόρ'τς " βρίσκεται σε άμεση σχέση με την αγροτική εργασία του αλωνισμού. Βασικά, τον Αύγουστο τελειώνει ο μόχθος των αγροτών. Τότε τελειώνουν τα βόσωνα τους, τότε η πλούσια σοδειά τους χαρίζει ευτυχία θεραπεύοντας όλες τις ανάγκες τους. Το διαλαλεί η λαϊκή μούσα:

Αλωνάρ'τς φέρ'και τ'σλώνα και λαρών'όλα τα πόννα

Ο Αύγουστος φέρνει το σλώνισμα και θεραπεύει όλους τους πόνους (μεταφ. όλες τις ανάγκες).

Παρόλον ότι ο Αύγουστος είναι μήνας ζεστός, εν τούτοις, σε πολλές περιοχές του Πόντου με το τέλος του αρχίζει ο χειμώνας. Το, λέει καθαρά το ποντιακό λαϊκό γυναικό:

Τ'Αυγούστ'η έμπα κολοκαίρ'τς, η έβγ'στ'χονί'όκρα.

Η αρχή τ'Αυγούστου είναι ζεστή, το τέλος του αρχή ~~χειμώνας~~ χιονιού.

